

УДК 327.01 : 329.12

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.61.304643>

Клімова Галина Павлівна, докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри міжнародного права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: klimova55@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6533-199X

ЛІБЕРАЛІЗМ У ДИСКУРСІ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті аналізується генеза ліберальної теорії та основні етапи її розвитку в контексті суспільно-політичних змін на міжнародній арені. Формулюється основна ідея та розкриваються основні положення класичного лібералізму в міжнародних відносинах. Досліджуються суттєві чинники появи соціально-демократичного лібералізму та розглядається його вплив на міжнародні взаємини. Аналізуються особливості та базові цінності неолібералізму, проголошених найвищими критеріями стабільності західного суспільства. Особлива увага приділяється аналізу певних теорій неолібералізму в науці про міжнародні відносини: ліберального інституціоналізму, комерційного лібералізму та ліберального інтернаціоналізму.

Ключові слова: міжнародні відносини, лібералізм, неолібералізм, ліберальний інституціоналізм, комерційний лібералізм, ліберальний інтернаціоналізм.

Постановка проблеми. На рубежі ХХ–ХХІ ст. у міжнародній системі відбулися глобальні зміни: світ перестав бути біполярним, активізувалися інтеграційні процеси, почали стрімко розвиватися громадянські суспільства. З огляду на характер подій у міжнародному середовищі активного розвитку набула ліберальна теорія як цілісна, системна модель організації суспільного життя, яка виходить з положення про те, що індивідуальні свободи людини є правовим базисом суспільства та економічного ладу. У зв'язку з цим набуває особливого теоретичного та практичного значення дослідження генезу ліберальних підходів до розгляду міжнародної реальності, а також аналіз міжнародних аспектів функціонування та перспектив розвитку лібералізму в міжнародних відносинах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження лібералізму в теорії міжнародних відносин належить до сфери наукових інтересів як українських, так і зарубіжних науковців. Серед сучасних вітчизняних дослідників, які комплексно вивчають лібералізм з урахуванням міжнародно-політичних аспектів його функціонування в контексті сучасних трансформаційних тенденцій у міжнародному середовищі, слід відзначити таких учених, як А. Багінський, О. Детинченко, Д. Коротков, О. Кузь, В. Кулик, І. Погорська, С. Толстов, В. Чешко та ін. [1–7].

Вагомий внесок у теоретичне розроблення проблем ліберальної теорії в науці про міжнародні відносини внесли також зарубіжні науковці – Р. Белламі, Ч. Браун, М. Гріффітс, Р. Кеохейн, Ч. Купчан, А. Моравчик, М. Поллак, А. Вільямста ін. [8–15]. Незважаючи на те, що в науковій літературі знайшло широке відображення розуміння різноманітних проблем лібералізму в теорії міжнародних відносин, залишаються дискусійними низка питань, які необхідно постійно осмислювати.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження змісту, нормативно-ціннісних основ та особливостей функціонування та розвитку теорії лібералізму в міжнародних відносинах; розгляд основних ідей класичного лібералізму, соціально-демократичного лібералізму та неолібералізму в теорії та практиці міжнародних відносин; аналіз трактування міжнародних відносин із позицій теорій ліберального інституціоналізму, комерційного лібералізму та ліберального інтернаціоналізму.

Виклад основного матеріалу. Лібералізм як одна з найбільш поширених на міжнародній арені ідейних і соціально-політичних течій зародився у XVII ст. У другій половині XIX ст. він остаточно оформився як ідейно-політична доктрина, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва, демократичних свобод та обмежує сфери діяльності держави.

Поняття «лібералізм», яке походить від латинського «liberalis» (вільний, або той, хто має відношення до свободи), з'явилося у XVIII ст. як синонім словам «великодушний», «толерантний», «дозвільний» [16, с. 34]. В Оксфордському словнику поняття «лібералізм» уперше було зафіксовано в 1816 р. [17, с. 71]. На початку XIX ст., коли у багатьох європейських країнах виникли ліберальні політичні партії, що функціонували вже не як аристократичні угруповання чи політичні клуби, а як масові організації, воно міцно вкоренилося в науковому соціально-політичному дискурсі.

У середині XIX ст. доктрина класичного лібералізму стала панівною в європейській і північноамериканській політичній думці, а ліберальні партії займали провідні позиції в політичному житті західних країн [18, с. 448–449].

Походження лібералізму пов'язують з філософією стоїків, розвитком християнства, поглядами іспанського теолога-домініканця Франциско де Віторія.

Ідеї лібералізму обґрунтовували у своїх творах голландський юрист Г. Гроцій, англійські політичні філософи Ф. Бекон, Т. Гоббс, Д. Локк, французькі просвітелі (XVI–XVIII ст.), представник німецької класичної філософії І. Кант, а також Т. Джеферсон, Дж. Медісон, Б. Костан, А де Токвіль. Їхні ідеї були розвинені І. Бенґамом, Дж. Міллем та ін. Суттєвий внесок у розроблення ідей і принципів лібералізму зробили представники української суспільно-політичної думки кінця XIX – початку XX ст. М. Драгоманов, Б. Кістяківський та ін.

Для аналізу ліберальної парадигми в теорії міжнародних відносин дуже важливим є те, що в її основі лежить ідея про моральну та політичну єдність людського роду, а також про невід’ємні, природні права людини. У різні епохи ця ідея набувала різних форм свого обґрунтування у працях різних мислителів.

Важливу роль у розробленні ідей лібералізму у сфері міжнародної політики відіграв Г. Гроцій. У працях «Вступ до голландської юриспруденції» та «Про право війни і миру» він сформулював концепцію гармонійних та безконфліктних міжнародних відносин за допомогою створення та запровадження системи міжнародного права. На його думку, для розв’язання збройних конфліктів варто застосовувати універсальні моральні принципи, яких мають дотримуватись уряди всіх країн світу. Йдеться про принципи:

- самозбереження, що полягає у взаємній повазі до законних і необхідних для існування держав інтересів;
- протиставлення свавілля та несправедливості, тобто солідарність урядів щодо недопущення політики, яка базується на необґрунтованих самозбереженнях інтересах і цілях.

У праці «Про право війни і миру» Гроцій вважає, що система міжнародного права – це сукупність звичаєвих (природних) і позитивних норм відносин між державами. На його думку, їх кодифікація та дотримання державами у своїй політиці є ефективним інструментом гармонізації міжнародних відносин. Водночас держави мають утримуватися від збройного насильства, а конфлікти, що виникають між ними, розв’язувати за допомогою переговорів, добросовісного посередництва та в судовому порядку.

Біля витоків лібералізму стояв Дж. Локк, відомий в історії теорії міжнародних відносин як теоретик громадянського суспільства і правової демократичної держави. У своїй праці «Два трактати про правління» він першим обґрунтовує підконтрольність влади закону [19, с. 246–249].

Дж. Локк став засновником принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу і федеративну. Він покладав на федеративну гілку функції оголошення війни і миру, вирішення дипломатичних питань та питання участі в союзах і коаліціях. Як теоретик лібералізму він мав значний вплив на формування

Декларації незалежності, а також конституцій США та післяреволюційної Франції.

Засновником ліберального напрямку щодо розуміння міжнародних відносин вважають видатного німецького філософа Іммануїла Канта. У працях «До вічного миру» та «Ідеї загальної історії з космополітичного погляду» він цілісно та чітко висловлює ідею, що метою розвитку людства є досягнення «загального громадянського стану» як системи представницької демократії.

Прагнення досягти такого стану впливає, на думку І. Канта, з потреби обмежити суб'єктивну волю окремих осіб, наділених владою. Їхня безконтрольність сприяє вияву жорстокості, жадібності, манії величі, що штовхає народи до війни, якої всі вони не бажають. Це можливо зробити лише за умов створення громадянського суспільства, створення громадського контролю за діями і рішеннями влади та залучення громадян до активного керування державою, наслідком цього стане постійний мир.

У трактаті «До вічного миру» І. Кант підкреслює, що стосунки між державами можуть бути перманентно мирними, якщо їхні уряди дотримуються шести найважливіших принципів:

1. Жоден таємний мирний договір не може вважатися дійсним, якщо в ньому мовчазно зарезервовано питання для майбутньої війни. Міжнародні договори покликані усувати причини війн між державами, а не створювати підстави для їх виникнення в майбутньому.

2. Жодна незалежна держава, велика чи мала, не може бути анексованою чи переходити під владу іншої держави шляхом успадкування, обміну, купівлі чи дарування. Держава та її громадяни не можуть розглядатися як майно, оскільки володіють національним суверенітетом, порушення якого завжди призводить до війн.

3. Постійні армії з часом будуть повністю ліквідовані, оскільки вони є серйозною загрозою існуванню іншим, насамперед сусіднім, державам. Їхнє існування спричиняє намагання урядів озброюватися та збільшувати збройні сили до межі, за якою пов'язані з підтриманням миру воєнні витрати стають настільки обтяжливішими за коротку війну, що самі постійні армії стають причиною воєнного нападу з метою позбавлення від цього тягаря.

4. Національні борги не повинні укладатися з метою зовнішніх суперечок між державами. Вони не повинні використовуватися для цілей зовнішньої політики. Ідеться про накопичення урядами зовнішніх боргів, що може дати їм необхідні кошти на ведення війни навіть із державами-кредиторами.

5. Жодна держава не повинна силою втручатися в конституцію чи уряд іншої держави. Таке втручання є порушенням суверенних прав народу і не може викликати жодної іншої реакції, крім збройного опору інтервентам.

6. Жодна держава не повинна під час війни, допускати ворожнечі акти, що унеможлиблювали би взаємну впевненість у наступному мирі: вбивство, порушення умов договорів чи акта про капітуляцію, підбурювання іноземних громадян до зради чи бунту проти своєї законної влади. Такі дії підривають довіру у стосунках між урядами держав та авторитет влади, що до них вдається в очах своїх власних громадян [20].

Таким чином, у центр своїх філософських роздумів І. Кант поставив ідею про те, що в міжнародних відносинах вирішальну роль мають відігравати не сила, а право і мораль.

По суті, «вічний мир» Канта – це візія ліберального порядку, заснованого на твердженні, що людська поведінка обумовлена більше соціальним досвідом, а не природою людини; крім того, мир не виключає оборонні війни.

Теоретичним підґрунтям ліберальних ідей у теорії міжнародних відносин стали погляди англійського філософа і правознавця Джеремі Бентама, який висунув ідею «обмеження сили» у взаємодіях між державами та народами. Це, на його думку, унеможливило б збройні конфлікти і загарбницькі війни, спричинені релігійними та пріоритетними суперечками, тиранією однієї нації щодо іншої, корисливими інтересами владних еліт. Обмежити застосування збройної сили в міжнародних відносинах, за Дж. Бентамом, можливо за таких умов:

- введення особистої відповідальності членів уряду за втягнення народів у війну;
- припинення мілітаризації, послаблення впливу армії на суспільство та загальне роззброєння;
- припинення практики «таємної» дипломатії;
- створення міжнародної організації у складі делегацій європейських держав, уповноважених розв'язувати суперечки між ними [21, с. 69–70].

У цілому основна ідея класичного лібералізму в міжнародних відносинах – це переконання в необхідності та можливості покінчити зі світовими війнами та збройними конфліктами між державами шляхом правового регулювання та демократизації міжнародних відносин, поширення на них норм моральності та справедливості.

Головні положення класичного лібералізму в міжнародних відносинах зводяться до такого:

- людина не агресивна за своєю природою, вона націлена на співпрацю;
- війна – це проблема, яку можна вирішити тільки спільними зусиллями;
- міжнародне співтовариство має усвідомити необхідність міжнародних інститутів, здатних запобігти збройному конфлікту;
- державам необхідно реформувати свої політичні системи, з тим щоб демократичне правління всередині кожної країни сприяло встановленню миру та розвитку співробітництва на планеті;

– на міжнародній арені діють не тільки силові, а й інші чинники, такі як економіка та мораль [22, с. 18].

Ідеями та принципами класичного лібералізму керувалися учасники англійської буржуазної революції середини XVII ст. та борці за незалежність США. Ці ідеї зафіксовано в таких офіційних державних документах, як французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. й Конституція Франції 1791 р., американська Декларація про незалежність 1776 р. і Конституція США 1787 р. та ін. Зокрема, у «Декларації прав людини і громадянина» записано, що метою будь-якого політичного об'єднання є охорона природних невід'ємних прав людини: свободи, власності, безпеки тощо.

Після суспільних змін у Європі у XVIII ст. більшість держав, навіть і ті, що не були демократичними, усвідомили необхідність функціонування принципів міжнародного порядку. Багато ідеологів лібералізму вважали, що скасування монархії і заміна її «нацією» як основний принцип організації суспільства може привести до мирного світового порядку без воєн та конфліктів. Самовизначення народів розглядалося як перший крок на шляху до справді демократичної і ліберальної світової системи і, таким чином, було основним аргументом лібералів у міжнародній політиці [23, с. 3].

Більшою чи меншою мірою принципи лібералізму було втілено у Франції в 1830–1870 рр., а також у Швейцарії, Нідерландах, у Скандинавських країнах. Ідеологію лібералізму покладено в основу діяльності Демократичної партії США (1828 р.), Ліберальної партії Великої Британії (1832 р.), Ліберальної партії Канади (1873 р.) та ін.

У 30-ті рр. XX ст. формується новий тип лібералізму – соціально-демократичний лібералізм (Дж. Гобсон, Т. Грін, Ф. Науман, Дж. Дьюї, Дж. Джолітті, Р. Дарендорф, М. Фрідман та ін.).

Його поява пов'язана з «новим курсом» президента США Ф. Рузвельта, який у період гострої економічної кризи по-новому визначив роль держави в регулюванні економіки, і впровадженням економічних ідей Дж. Кейнса. Для виходу з економічної кризи неоліберали сформували мобілізаційну економіку, регулювання якої відбувалося через певні державні структури. Одночасно стала проводитися активна соціальна політика. Владу монополій було обмежено. Через податкову систему матеріальні багатства суспільства більшою мірою стали перерозподілятися на користь народу.

Після Другої світової війни ідеї соціал-демократичного лібералізму набули поширення і в країнах Західної Європи. Найяскравіше ці процеси помітно в Скандинавських країнах, Австрії, Канаді, Японії і, безперечно, Німеччині. Цей процес був пов'язаний з еволюційними змінами функцій та механізмів держави. Упродовж 50-х – 60-х рр. XX ст. на Заході остаточно сформувався новий тип ліберальної держави – «держави загального блага».

У 70-х рр. XX ст. в політиці країн Заходу домінують позиції посів неолібералізму, який витіснив соціально-демократичний лібералізм. Початок неоліберальних інституційних перетворень пов'язують з іменами трьох чи не найпомітніших постатей західного світу кінця минулого століття – це Р. Рейган, М. Тетчер і Г. Коль. Вони не належали до когорти ліберальних політиків, а були за своїм світоглядом абсолютними консерваторами. Проте їхня економічна політика стала не просто консервативною, а ліберально-консервативною, неоліберальною [24, с. 95].

Неолібералізм залишив непорушними принципи лібералізму щодо поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, ключової ролі в суспільстві приватного сектору і права приватної власності, конкуренції, але поряд із запровадженням обмеженого державного втручання в економічні і соціальні процеси характеризувався такими основними особливостями: 1) вимогою від політичної системи забезпечення справедливості, а від урядів – орієнтації на моральні принципи і цінності; 2) необхідністю забезпечення консенсусу тих, хто управляє, з тими, ким управляють, участі мас у політичних процесах, демократизації процедури прийняття управлінських рішень; 3) наданням переваги плюралістичним формам організації та здійсненню державної влади; 4) забезпеченням політичної активності, що передбачає свободу від забобонів, ставлення до моралі як до справи особистості, вороже ставлення до споживацького егоїзму [25, с. 282].

Неолібералізм на перший план висунув низку базових цінностей, проголошених основами стабільності західного суспільства та найвищими критеріями людської цивілізації:

- свобода, з якої випливають толерантність і право на приватність життя;
- конституціоналізм і панування права, що є практичними та інституціональними принципами, за допомогою яких гарантуються і захищаються свободи особистості;
- почуття раціональності, яке поєднує лібералізм із «духом науки» та пізнання [22, с. 18–19].

На початку 1990-х рр. існує багато різновидів неолібералізму, виражених у міжнародній думці, зі спільною ідеологією й різною методологією та проблематикою [26, с. 5]. З урахуванням визначального фактору, який має найбільший вплив на зовнішню політику держави, визначають різні варіанти неолібералізму, у тому числі: ліберальний інституціоналізм, комерційний лібералізм, ліберальний інтернаціоналізм.

Провідними теоретиками ліберального інституціоналізму є Роберт Кеохейн і Джозеф Най. Вони вважають, що між країнами існує безліч зв'язків і відносин, у яких сила або могутність не є дієвим інструментом реалізації політики. Тому чинник збройної сили не настільки значущий, як вважають нео-

реалісти. Вплив за допомогою збройних сил на інших учасників міжнародного спілкування, підкреслюють Р. Кеохейн і Дж. Най, стає занадто дорогим і в прямому, і в переносному сенсі. Більш ефективними засобами впливу, на їхню думку, є міждержавна взаємодія, яка в умовах міжнародної анархії будується на прагненні держав до кооперації та співробітництва.

Згідно з Р. Кеохейнем та Дж. Наєм, світова політика переходить у транс-національну стадію, що означає зростання проникності державних кордонів, посилення ролі міжнародних ринків, зростання ролі міждержавних та некомерційних організацій на міжнародній арені. Усі ці фактори, на їхню думку, знижують імовірність виникнення міжнародних конфліктів, але виключити її не можуть.

У ліберальному інституціоналізмі ще до заснування ООН набуває широкого поширення парадигма управління «зверху вниз», відповідно до якої після Другої світової війни розбудовувався концепт миру [27, с. 135].

Створення міжнародної архітектури, спрямованої на збереження миру та гарантування безпеки серед держав, здійснювалося одночасно з процесом виникнення недержавних, неурядових учасників міжнародних відносин і соціальних рухів, що покликані визначати конкретний порядок денний, який, як сподівалося, приведе до сталого миру і не спиратиметься на наявність загрози силою [28, с. 34].

Для комерційного лібералізму в рамках неоліберальної парадигми характерні абсолютизація індивідуальної свободи, заперечення втручання держави в економіку й соціальні відносини, прихильність до вільного ринку. Цей напрям відповідає так званій чиказькій школі, або школі монетаризму. У центрі її – ідея вільного ринку та опозиція вченню Дж. Кейнса.

Представники цієї школи, передусім американський економіст М. Фрідмен та австрійсько-англійський економіст і політичний філософ Ф. Хайек, вважають, що грошовий обіг і його закони складають центральний елемент економічної системи будь-якого суспільства. Виходячи з цього, при розв'язанні економічних завдань у сфері міжнародних відносин основний наголос вони роблять на монетаристських засобах, фінансовому регулюванні, а точніше – саморегулюванні. По суті, зазначений напрям лібералізму – це економічний консерватизм, який повторює з певними модифікаціями окремі положення класичного лібералізму [18, с. 451].

Крім того, представники комерційного лібералізму вважають, що транс-національні відносини, а також відкриті торговельні відносини та взаємозалежність між державами сприяють розвитку та зміцненню їхньої співпраці [26, с. 5].

Ліберальний інтернаціоналізм як ще одна теорія неолібералізму виник у ХІХ ст. Його видатними представниками були Л. Кертис, А. Циммерн, Н. Ен-

джерел тощо. Ліберальний інтернаціоналізм набув популярності під час Першої світової війни [29].

На початку ХХ ст. доктрина ліберального інтернаціоналізму отримала подальший суттєвий розвиток, що було пов'язано з ім'ям 28-го президента США Вудро Вільсона, який проголосив відкритість зовнішньополітичної діяльності та дипломатії, орієнтацію в зовнішній політиці на демократичні принципи, співпрацю і мораль.

Погляди Вудро Вільсона, що сформувались під значним впливом ідей Дж. Бенґама, були виражені у програмних гаслах кардинальної трансформації міжнародних відносин: «мир через право», «гармонія інтересів», «світова гармонія», «міжнародне право як світовий скарб моральних вартостей».

Відомі «14 пунктів» Вудро Вільсона (англ. *Wilson's Fourteen Points*, або просто *Fourteen Points*), які запропонував президент США на Версальській мирній конференції, стали фактичним втіленням теоретичних принципів лібералізму в реальні міжнародні відносини.

У них він окреслив своє бачення міжнародного устрою після Першої світової війни, визначив базові принципи міжнародних відносин, які повинні були покласти край війні як явищу, серед яких відмова від таємної дипломатії, скорочення озброєнь, пріоритет інтересів суспільства у вирішенні міжнародних суперечок, створення Ліги Націй як інтернаціонального арбітра, спроможного гарантувати суверенітет усіх держав, незалежно від їхніх потенціалів та можливостей тощо [30; 31, с. 24].

Головною метою ліберального інтернаціоналізму є досягнення глобальних структур у межах міжнародної системи, просування ліберального світового порядку. Він передбачає поступову трансформацію світової політики від анархії до загальних інституцій та верховенства закону. Для цього заохочуються глобальна вільна торгівля, ліберальна економіка та ліберальні політичні системи.

Ідеологи ліберального інтернаціоналізму схвалюють існування міжнародних організацій для втілення міжнародного порядку, за якого міжнародна політика контролюється наднаціональними нормами та інституціями. А це своєю чергою гарантує мирний світовий порядок [32, с. 106].

Сучасна ліберальна теорія наріжним каменем міжнародних відносин називає людську природу, обстоючи такі якості людини, як миролюбність, прихильність ідеалам співробітництва, моралі та взаємодопомоги. Звідси випливає:

– що метою зовнішньої політики держав є накопичування багатства на основі взаємовигідного співробітництва та пошуку шляхів його розширення;

– міжнародні відносини не є анархічними та некерованими. Їх можна та потрібно регулювати за допомогою міжнародних договорів і створення спеціальних організацій, що регулюють міждержавні відносини;

– держави сьогодні не є безумовними домінантами міжнародних відносин. Важливу роль у світових процесах відіграють міжнародні організації, громадська думка та бізнес;

– війна – це не об’єктивна риса світової політики, а біда людства, якій необхідно протиставити курс на загальне та повне роззброєння, а також систему міждержавних договорів і жорсткі механізми контролю над їх виконанням;

– військова сила – важливий інструмент зовнішньої політики держави;

– важливою умовою міжнародного миру є просування демократії, оскільки демократичні країни прагнуть примножувати власні багатства, а не витрачати сили на протистояння. Війни є долею лише диктаторських режимів [33, с. 43–44].

Великою перемогою лібералів у ХХ ст. стало створення Ліги Націй (1919) і ООН (1945), роль якої в сучасній світовій політиці підтримується провідними державними діячами. Ліберально-ідеологічне трактування міжнародних відносин зводиться до толерантної політики держави щодо інших суб’єктів, заснованої на універсальних моральних і правових цінностях.

Після другої світової війни ліберальні партії зробили спроби консолідації та координації своєї діяльності на міжнародній арені. На Установчому з’їзді в Оксфорді (Велика Британія) у квітні 1947 року було створено Ліберальний інтернаціонал – федерацію ліберальних, демократичних та прогресивних партій. Його програмними документами є: «Оксфордський ліберальний маніфест» 1947 р., «Оксфордська ліберальна декларація» 1967 р., «Ліберальний заклик» 1981 р. Нині до нього входять країни Європи, Америки, Африки та Азії.

Як колективні члени до Ліберального інтернаціоналу входять групи лібералів у Європейському парламенті та Раді Європи, а також Міжнародна федерація ліберальної та радикальної молоді. Його штаб-квартира розміщується в Лондоні. Він збирає з’їзди та наради лідерів. Під егідою Ліберального інтернаціоналу проводяться міжнародні семінари та зустрічі, покликані стимулювати обмін ідеями, сприяти збагаченню політичного та ідейного змісту сучасного лібералізму.

Висновки. Отже, лібералізм є унікальним явищем у науці про міжнародні відносини. Це ґрунтовна цілісна теорія, що досліджує всі аспекти світової політики та аналізує особливості міжнародних взаємозв’язків. Сучасний лібералізм не є однорідною ідейно-політичною доктриною. Зусилля щодо розвитку лібералізму під впливом нових історичних реалій зумовили появу багатьох його різновидів, що відрізняються за принципами і підходами розв’язання найважливіших міжнародних проблем на світовій арені. Але, незважаючи на свої відмінності, вони мають спільні риси, основу яких складають найважливіші ліберальні ідеї, принципи та ціннісні пріоритети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багінський А. «Ліберальний мир» як концепція та практика врегулювання конфлікту. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. Вип. 3 (43). С. 15–19.
2. Детинченко О. Особливості ідейного, комерційного та республіканського лібералізму як основних форм нового лібералізму. *Гілея* : наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ : Гілея, 2016. Вип. 107, №4. С. 361–363.
3. Коротков Д. С. Вплив ліберально-ідеалістичного напрямку на традиційну гегемонію реалістів у теорії міжнародних відносин. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. Т. 12, вип. 2. С. 87–93. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25647> (дата звернення: 15.03.2024).
4. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Біополітика як механізм державного управління у нео-ліберальній ідеологічній парадигмі. *Гілея* : наук. вісн. 2019. Вип. 140 (1), ч. 3 : Політичні науки. С. 35–38.
5. Кулик В. Вплив міжнародних мережевих громадянських ініціатив на безпекову політику України. URL: <http://politika.org.ua/?p=982> (дата звернення: 17.03.2024).
6. Погорська І. Ефективність теоретичного виміру міжнародно-політичного аналізування в дослідженні проблематики сучасних глобальних взаємодій. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2011_3/p039.pdf (дата звернення: 18.03.2024).
7. Толстов С. В. Політичні ідеології як засіб мотивації в міжнародних процесах. *Наукові записки НаУКМА*. Серія «Політичні науки». 2013. Т. 147. С. 39–47.
8. Bellamy R. *Rethinking Liberalism*. London : Continuum. 2005. 264 p.
9. Brown Ch. The poverty of Grand Theory. *European Journal of International Relations*. 2013. Vol. 19. P. 483–497.
10. Griffiths M. *Rethinking International Relations Theory*. Houndmills : Palgrave Macmillan, 2011. 226 p.
11. Keohane R. *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Cambridge University Press, 2003. 364 p.
12. Kupchan Ch. The Illusion of Liberal Internationalism's Revival. *International Security*. 2010. Vol. 35, №1. P. 95–109.
13. Moravcsik A. *Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment*. Progress in International Relations Theory: Appraising the Field. Cambridge, Mass. : MIT Press, 2003. P. 159–204.
14. Pollack M. International Relations Theory and European Integration. *Journal of Common Market Studies*. 2001. Vol. 39, №. 2. P. 221–244.
15. Williams A. *Liberalism and war: the victors and vanquished (The new international relations)*. New York ; London : Taylor and Francis Group, Routledge, 2006. 263 p.
16. Куц Г. Ліберальні трансформації політичного простору. Харків : Віровець А. П. ; Апостроф, 2011. 298 с.

17. Заблоцький В. П. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія : монографія. Донецьк : Янтра, 2001. 367 с.
18. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія : підручник. Київ : ЦУЛ, 2010. 472 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shliakhtun_Petro/Politolohiia_istoriia_ta_teoriia.pdf? (дата звернення: 21.03.2024).
19. Локк Дж. Два трактати про правління / пер. Павло Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.
20. Kant I. Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. Friedrich Nicolovius, Königsberg, 1795. 104 s.
21. Теорія міжнародних відносин : конспект лекцій / укл.: Чістякова І. М., Кубко В. П., Кудлай І. В., Кривдіна І. Б. Одеса : ДУ ОП, 2021. 223 с.
22. Дронов В. Ю. Міжнародні відносини та світова політика: навч.-метод. посіб. / НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 131 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23460> ISBN 978-966-928-880-6 (дата звернення: 25.03.2024).
23. Osiander A. The States System of Europe, 1640–1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability. Oxford : Clarendon Press, 1994. 358 p.
24. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України. Київ : Либідь, 2011. 228 с.
25. Радзівєвська С. Співвідношення неолібералізму, глобалізації і фінансіалізації: сутність і основна суперечність. *Збірник наукових праць ДЕТУТ*. Серія «Економіка і управління». 2016. Вип. 35. С. 278–290.
26. Стадник О. Значення теорії нового лібералізму для науки про міжнародні відносини. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Міжнародні відносини. 2011. Вип. 20 (217). С. 4–8.
27. Паніна І. Г. Ліберально-ідеалістична традиція в дослідженні миру. *Політичне життя*. 2021. № 3. С. 132–140.
28. Richmond O. P. Peace in international relations / Routledge studies in peace and conflict resolution ; series editors T. Woodhouse and O. Ramsbotham. London : Taylor & Francis e-Library, 2008. 218 p.
29. Long D. The Harvard School of Liberal Internatinal Theory: A Case for Closure. *Millennium*. 1995. Vol. 24, № 3. P. 489–505.
30. Гончар Б. М. «Чотирнадцять пунктів» Вільсона. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / ред. кол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2 : М-Я. 812 с.
31. Фісанов В. Ліберальний міжнародний порядок: «реалії» втілення та концептуальне бачення. *Історичні і політологічні дослідження*. 2019. № 1 (64). С. 23–28.
32. Чумак К. О Теорія ліберального інтернаціоналізму та її місце в дослідженні міжнародних відносин. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Соціологія і політичні науки. 2015. Т. 20, вип. 1 (22). С. 102–108.
33. Міжнародні відносини та світова політика : навч. посіб. / О. М. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко, О. В. Бровко ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. О. М. Кузя. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 200 с. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25295> (дата звернення: 25.03.2024).

REFERENCES

1. Bahinskyi, A. (2019). «Liberalnyi myr» yak kontseptsiiia ta praktyka vrehuliuvannia konfliktu. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU «KPI». Politology. Sociology. Right, issue 3, 43, 15–19* [in Ukrainian].
2. Detyuchenko, O. (2016). Osoblyvosti ideinoho, komertsiiinoho ta respublikanskoho liberalizmu yak osnovnykh form novoho liberalizmu. *Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: «Vydavnytstvo «Hileia» – Gilea: Scientific Bulletin. Collection of scientific papers. Kyiv: Gilea Publishing House, issue 107, 4, 361–363* [in Ukrainian].
3. Korotkov, D. S. (2020). Vplyv liberalno-idealistychnoho napriamku na tradytsiinu hehemoniiu realistiv u teorii mizhnarodnykh vidnosyn. *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and political science in the context of modern culture, Vol. 12, issue 2, 87–93*. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25647> [in Ukrainian].
4. Kuz, O. M., Cheshko, V. F. (2019). Biopolityka yak mekhanizm derzhavnoho upravlinnia u neoliberalnii ideolohichnii paradyhmi. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin, issue 140, 1 (3), Politychni nauky, 35–38* [in Ukrainian].
5. Kulyk, V. (2009). Vplyv mizhnarodnykh merezhevykh hromadianskykh initsiatyv na bezpekovu polityku Ukrainy. URL: <http://politika.org.ua/?p=982> [in Ukrainian].
6. Pohorska, I. (2011). Efektyvnist teoretychnoho vymiru mizhnarodno- politychnoho analizuvannia v doslidzhenni problematyky suchasnykh hlobalnykh vzaiemodii. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2011_3/p039. Pdf [in Ukrainian].
7. Tolstov, S. V. (2013). Politychni ideolohii yak zasib motyvatsii v mizhnarodnykh protsesakh. *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriia «Politychni nauky» – Scientific notes of NaUKMA. Series «Political Sciences», Vol. 147, 39–47* [in Ukrainian].
8. Bellamy, R. (2005). *Rethinking Liberalism*. London: Continuum.
9. Brown, Ch. (2013). The poverty of Grand Theory. *European Journal of International Relations. Vol. 19, 483–497*.
10. Griffiths, M. (2011). *Rethinking International Relations Theory*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
11. Keohane, R. (2003). *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Cambridge University Press.
12. Kupchan, Ch. (2010). The Illusion of Liberal Internationalism's Revival. *International Security. Vol. 35, 1. 95–109*.
13. Moravcsik, A. (2003). *Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment*. Progress in International Relations Theory: Appraising the Field. Cambridge, Mass: MIT Press.
14. Pollack, M. (2001). International Relations Theory and European Integration. *Journal of Common Market Studies. Vol. 39, 2, 221–244*.
15. Williams, A. (2006). *Liberalism and war: the victors and vanquished (The new international relations)*. New York, London: Taylor and Francis Group, Routledge.
16. Kuts, H. (2011). Liberalni transformatsii politychnoho prostoru. Kharkiv: Virovets A. P., Apostrof [in Ukrainian].

17. Zablotskyi, V. P. (2001). Liberalizm: ideia, ideal, ideolohiia: monohr. Donetsk: Yantra [in Ukrainian].
18. Shliakhtun, P. P. (2010). Politolohiia: istoriia ta teoriia: Pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shliakhtun_Petro/Politolohiia_istoriia_ta_theoriia.pdf [in Ukrainian].
19. Lok, Dzhon (2020). Dva traktaty pro pravlinnia; per. Pavlo Sodomora. Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
20. Kant, I. (1795). Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. Friedrich Nicolovius, Königsberg [in Deutschland].
21. Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn: konspekt leksii. Ukl.: Chistiakova I. M., Kubko V. P., Kudlai I. V., Kryvdina I. B. (2021). Odesa: DU OP [in Ukrainian].
22. Dronov, V. Yu. (2022). Mizhnarodni vidnosyny ta svitova polityka: navch.-metod. posib. NU «Odeska yurydychna akademii». Odesa: Feniks. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23460> ISBN 978-966-928-880-6 [in Ukrainian].
23. Osiander, A. (1994). The States System of Europe, 1640–1990: Peacemaking and the Conditions of International Stability. Oxford: Clarendon Press.
24. Halchynskyi, A. (2011). Liberalizm: uroky dlia Ukrainy. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
25. Radziivska, S. (2016). Spivvidnoshennia neoliberalizmu, hlobalizatsii i finansializatsii: sutnist i osnovna superechnist. *Zbirnyk naukovykh prats DETUT. Seriiia «Ekonomika i upravlinnia» – Collection of scientific papers DETUT. «Economics and Management» series, issue 35, 278–290* [in Ukrainian].
26. Stadnyk, O. (2011). Znachennia teorii novoho liberalizmu dlia nauky pro mizhnarodni vidnosyny. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriiia: mizhnarodni vidnosyny – Scientific bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University. Series: international relations, issue 20 (217), 4–8* [in Ukrainian].
27. Panina, I. H. (2021). Liberalno-idealistychna tradytsiia v doslidzhenni myru. *Politychne zhyttia – Political life, 3, 132–140* [in Ukrainian].
28. Richmond, O. P. (2008). Peace in international relations / Routledge studies in peace and conflict resolution; series editors T. Woodhouse and O. Ramsbotham. London: Taylor & Francis e-Library.
29. Long, D. (1995). The Harvard School of Liberal Internatinal Theory: A Case for Closure. *Millennium. Vol. 24, 3, 489–505*.
30. Honchar, B. M. (2004). «Chotyrynadtsiat punktiv» Vilsona. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: u 2 t. / red. kol.: L. V. Huberskyi (holova) ta in. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
31. Fisanov, V. (2019). Liberalnyi mizhnarodnyi poriadok: «realii» vtillennia ta kontseptualne bachennia. *Istorichni i politolohichni doslidzhennia – Historical and political studies, 1(64), 23–28* [in Ukrainian].
32. Chumak, K. O. (2015). Teoriia liberalnoho internatsionalizmu ta yii mistse v doslidzhenni mizhnarodnykh vidnosyn. *Visnyk ONUim. I. I. Mechnykova. Sotsiolohiia i politychni nauky – Bulletin of ONU named after I. I. Mechnikova. Sociology and political sciences, Vol. 20, issue 1(22), 102–108* [in Ukrainian].

33. Mizhnarodni vidnosyny ta svitova polityka: navch. posib. / O. M. Kuz, D. S. Korotkov, D. Yu. Mykhailychenko, O. V. Brovko; za zah. red. d-ra filos. nauk, profesora O. M. Kuzia. (2020). Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25295> [in Ukrainian].

Klimova Galina Pavlovna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology and Political Science, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

LIBERALISM IN THE DISCOURSE OF THE THEORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

The article analyzes the genesis of liberal theory and the main stages of its development in the context of socio-political changes on the international arena. The main idea is formulated and the main provisions of classical liberalism in international relations are revealed. The essential factors of the emergence of social-democratic liberalism are studied and its influence on international relations is considered. The features and basic values of neoliberalism, declared the highest criteria for the stability of Western society, are analyzed. Special attention is paid to the analysis of certain theories of neoliberalism in the science of international relations: liberal institutionalism, commercial liberalism, and liberal internationalism.

Keywords: *international relations, liberalism, neoliberalism, liberal institutionalism, commercial liberalism, liberal internationalism.*

